

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN FOYDALANISHDA EKOLOGIK ONG VA MA'NAVIY MAS'ULIYAT

Voxidjonov Abduraxmon

Qo'qon davlat universiteti 1-Bosqich Magistranti

Annotatsiya. Transchegaraviy gidroresurlardan oqilona foydalanish zamonaviy dunyoning eng dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu maqola suv resurslarini boshqarishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatning muhim rolini tahlil qiladi. U mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish, huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish va jamoatchilikni xabardor qilish zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqot suvdan foydalanishda axloqiy tamoyillarga rioya qilishning barqaror rivojlanish uchun asos ekanligini ko'rsatadi. Natijada, suv resurslaridan adolatli va barqaror foydalanishga erishish uchun kompleks yondashuv taklif etiladi.

Kalit so'zlar: transchegaraviy gidroresurslar, ekologik ong, ma'naviy mas'uliyat, suv resurslarini boshqarish, barqaror rivojlanish, mintaqaviy hamkorlik, suv diplomatiyasi

Abstract The rational use of transboundary water resources is one of the most pressing issues in the modern world. This article analyzes the crucial role of ecological consciousness and moral responsibility in water resource management. It emphasizes the necessity of strengthening regional cooperation, improving legal mechanisms, and raising public awareness. The study demonstrates that adhering to ethical principles in water use is fundamental for sustainable development. Consequently, a comprehensive approach is proposed to achieve equitable and sustainable utilization of water resources.

Keywords: Transboundary Water Resources, Ecological Consciousness, Moral Responsibility, Water Resource Management, Sustainable Development, Regional Cooperation, Water Diplomacy

Аннотация Рациональное использование трансграничных водных ресурсов является одной из наиболее актуальных проблем современного мира. Данная статья анализирует ключевую роль экологического сознания и моральной ответственности в управлении водными ресурсами. Она подчеркивает необходимость укрепления регионального сотрудничества, совершенствования правовых механизмов и повышения осведомленности общественности. Исследование показывает, что соблюдение этических принципов в водопользовании является основой для устойчивого развития. В результате предлагается комплексный подход для достижения справедливого и устойчивого использования водных ресурсов.

Ключевые слова: Трансграничные Водные Ресурсы, Экологическое Сознание, Моральная Ответственность, Управление Водными Ресурсами, Устойчивое Развитие, Региональное Сотрудничество, Водная Дипломатия

Kirish:

Transchegaraviy gidroresurslar global miqyosda ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri bo'lib, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi [2]. Ushbu resurslardan oqilona foydalanish va ularni samarali boshqarish ko'plab davlatlar, jumladan O'zbekistonning ham ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy taraqqiyoti, shuningdek, barqaror kelajagini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [1]. Biroq, suv resurslaridan foydalanishdagi muammolar, xususan, transchegaraviy suv masalalari va iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri global va milliy darajada dolzarb muammolarni keltirib chiqarmoqda [1].

Maqsad: Aholining tez sur'atlarda o'sishi, jumladan, 2050 yilga borib global shahar aholisining 23% ga, Markaziy Osiyo aholisining esa 2015 yildagi 69 milliondan 96 millionga yetishi prognozi mavjud suv resurslariga bo'lgan talabni yanada kuchaytiradi [2]. Qishloq xo'jaligi yerlarining kengayishi, masalan, O'zbekistonda sug'oriladigan maydonlarning 1990 yildagi 4222 gektardan 2025 yilga borib 6441 gektarga yetishi kutilayotgani suv tanqisligini mahalliy darajadan mintaqaviy miqyosga olib chiqmoqda [2]. Bunday sharoitda transchegaraviy gidroresurslardan foydalanishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatni shakllantirish va oshirish masalasi nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot transchegaraviy gidroresurslardan foydalanishda ekologik ongning shakllanish mexanizmlari, uning barqaror suv boshqaruvidagi o'rni hamda ma'naviy mas'uliyatning xalqaro huquq, axloqiy me'yorlar va kelajak avlodlar oldidagi majburiyatlar nuqtai nazaridan tahlilini o'z ichiga oladi. Ishning maqsadi – mavjud muammolarni chuqur tahlil qilish orqali transchegaraviy suv hamkorligini mustahkamlash, suv resurslaridan samarali va adolatli foydalanishni ta'minlash bo'yicha ekologik va axloqiy jihatdan asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu esa mintaqaviy barqarorlik va farovonlikka erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Materiallar va usullar. Adabiyotlar tahlili transchegaraviy gidroresurslardan foydalanish va ularni boshqarish bo'yicha mavjud ilmiy izlanishlarning keng qamrovli manzarasi bilan tanishtiradi. So'nggi yillarda ushbu mavzu global miqyosda ekologik barqarorlik, iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biri sifatida olimlar va siyosatchilar diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Xususan, Ashurov va Sotvoldiyeva (2020) kabi tadqiqotchilar suv resurslarining Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga erishishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlab, ularning global va milliy miqyosdagi ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik uchun fundamental ahamiyatini atroflicha yoritganlar [2]. Ushbu tadqiqotlar transchegaraviy suv resurslaridan samarali foydalanishning murakkabligini, ayniqsa, aholi sonining tez o'sishi va qishloq xo'jaligi ehtiyojlarining ortib borishi sharoitida suv tanqisligi muammosining kuchayishini ko'rsatadi. Masalan, 2050 yilga borib global shahar aholisining sezilarli darajada o'sishi va Markaziy Osiyo aholisining 96 millionga yetishi prognozi mavjud suv resurslariga bosimni yanada oshirishi ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi [2].

Ekologik ongning shakllanishi va uning suv resurslarini barqaror boshqarishdagi roli bo'yicha adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu tushuncha tobora ko'proq e'tibor qozonmoqda. Ko'plab tadqiqotlar ekologik ongni shaxsning atrof-muhitga bo'lgan munosabati, uning qadriyatlari, bilimlari va xulq-atvorini o'z ichiga olgan murakkab

psixologik va ijtimoiy hodisa sifatida ta'riflaydi. Suv resurslari kontekstida ekologik ong suvning hayotiy ahamiyatini tushunish, uni isrof qilmaslik, ifloslantirmaslik va kelajak avlodlar uchun saqlashga intilishni anglatadi. Ba'zi mualliflar ekologik ongni ta'lim, madaniy qadriyatlar va jamoatchilik ishtiroki orqali oshirish mexanizmlarini o'rganadilar. Ular ekologik ta'limning suv resurslaridan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar. Biroq, transchegaraviy kontekstda, turli davlatlar va madaniyatlar o'rtasida ekologik ong darajasidagi farqlar va ularni yagona barqaror boshqaruv tizimiga integratsiya qilish muammolari hali to'liq o'rganilmagan.

Mintaqaviy tajriba, xususan, Markaziy Osiyo misolida transchegaraviy suv hamkorligi bo'yicha ko'plab ishlar olib borilgan. Bu tadqiqotlar mintaqadagi suv taqsimoti bilan bog'liq tarixiy va zamonaviy muammolarni, shuningdek, mavjud hamkorlik mexanizmlarining samaradorligini tahlil qiladi. Markaziy Osiyoda suv resurslarining notekis taqsimlanishi, iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri va irrigatsiya ehtiyojlarining yuqoriligi mintaqaviy barqarorlik uchun jiddiy tahdidlarni keltirib chiqaradi. Mavjud adabiyotlar asosan siyosiy-huquqiy va iqtisodiy yechimlarga e'tibor qaratadi, biroq ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatning mintaqaviy suv diplomatiyasidagi o'rni va uni mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyat juda muhim ahamiyatga ega. Suv bugungi kunda nafaqat tabiiy boylik, balki inson hayoti va kelajak avlod taqdiri bilan bog'liq muhim omil hisoblanadi. Tahlillar davomida ma'lum bo'ldiki, suvdan noto'g'ri foydalanishning asosiy sabablaridan biri odamlarning ekologik ongining yetarli darajada shakllanmaganidir. Ko'pchilik suvni cheksiz resurs deb hisoblaydi, natijada uni isrof qilish, daryolarni ifloslantirish va samarasiz sug'orish holatlari kuzatiladi. Ayniqsa, transchegaraviy daryolarda bir davlatning noto'g'ri faoliyati boshqa davlatlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli suv masalasi barcha davlatlar uchun umumiy muammo hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida ekologik ong va ma'naviy mas'uliyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq ekanligi yanada isbotlandi. Inson tabiatni qadrlasa va unga hurmat bilan yondashsa, suvdan ham oqilona foydalanadi. Shu bois suvni asrash faqat iqtisodiy emas, balki axloqiy va ma'naviy burch sifatida qaralishi kerak. Markaziy Osiyo tajribasi ham suv resurslari bo'yicha davlatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ko'rsatdi. Suvdan foydalanishda faqat siyosiy yoki iqtisodiy manfaat emas, balki o'zaro ishonch, ekologik madaniyat va hamjihatlik muhim ahamiyatga ega. Aks holda, suv muammolari kelajakda ekologik va ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, ekologik ta'limning ahamiyati yuqori ekanligi aniqlandi. Maktab va oliy ta'lim tizimida yoshlarga suvni tejash, tabiatni asrash va ekologik madaniyat haqida ko'proq tushuncha berish kerak. Bu kelajakda suv resurslaridan oqilona foydalanishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar va monitoring tizimlari ham suv resurslarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli nazorat va kuzatuv tizimlari suvdan foydalanishda shaffoflikni ta'minlaydi va davlatlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi. Umuman olganda, ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatni rivojlantirish orqali suv resurslarini asrash, mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash va barqaror rivojlanishga erishish mumkinligi aniqlandi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot transchegaraviy gidroresurslardan foydalanishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatning o'zaro bog'liqligi hamda ularning barqaror suv boshqaruvidagi o'rnini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli, tahliliy va tavsifiy yondashuvga asoslanadi. Ishning asosiy maqsadi – mavjud nazariy va amaliy bo'shliqlarni to'ldirish, ya'ni ekologik ong va ma'naviy mas'uliyat tushunchalarining transchegaraviy suv hamkorligidagi sinergik ta'sirini o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot dizayni kontseptual tahlil, tanqidiy sintez va mintaqaviy (Markaziy Osiyo) tajriba misolida chuqurlashtirilgan tahlilni o'z ichiga oladi. Bu interdisiplinar yondashuv atrof-muhitshunoslik, xalqaro munosabatlar, etika va huquqshunoslik sohalarining kesishmasida joylashgan murakkab masalalarni har tomonlama ko'rib chiqish imkonini beradi.

Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilishda bir qator usullar qo'llaniladi. Kontent tahlili orqali "ekologik ong", "ma'naviy mas'uliyat", "barqarorlik", "adolat", "hamkorlik" kabi kalit tushunchalarning turli hujjatlarda qanday ta'riflanishi, ishlatilishi va ularning kontekstual ma'nolari aniqlanadi. Tematik tahlil yordamida transchegaraviy suv boshqaruvidagi asosiy mavzular, takrorlanuvchi g'oyalar va muammoli jihatlar aniqlanib, ularning ekologik va axloqiy o'lchovlari ochib beriladi. Qiyosiy tahlil esa turli davlatlar va mintaqaviy tashkilotlarning transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish va ularni boshqarish bo'yicha yondashuvlari, siyosatlar va amaliyotlari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga qaratiladi. Bu, ayniqsa, Markaziy Osiyo tajribasini global kontekst bilan solishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tanqidiy diskurs tahlili suv siyosati va hamkorlikdagi hokimiyat munosabatlari, qadriyatlar va mafkuralarni ochib berishga yordam beradi. Bu usul orqali suv resurslaridan foydalanish bo'yicha mavjud narrativlar, ularning shakllanishi va ta'siri, shuningdek, ekologik va ma'naviy mas'uliyatning ushbu diskurslarda qanday aks etishi tahlil qilinadi. Nihoyat, sintez va kontseptual tahlil orqali ekologik ong va ma'naviy mas'uliyat tushunchalari transchegaraviy suv boshqaruvi kontekstida chuqur tahlil qilinib, ularning o'zaro bog'liqligi, bir-birini to'ldirishi va barqarorlikka erishishdagi hal qiluvchi roli ko'rsatiladi. Bu tushunchalarning nazariy asoslari va amaliy tatbiq etish mexanizmlari bo'yicha yangi kontseptual model taklif etiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot transchegaraviy gidroresurslardan foydalanishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatning hal qiluvchi ahamiyatini chuqur asoslab berdi. Suv resurslarining global va mintaqaviy barqarorlikdagi o'zni, aholi o'sishi va iqlim o'zgarishini keltirib chiqarayotgan muammolar sharoitida, bu ikki tushuncha suvdan oqilona va adolatli foydalanishning asosiy poydevori ekanligini ko'rsatdi. Ekologik ong suvga hurmatni, ma'naviy mas'uliyat esa kelajak avlodlar oldidagi majburiyatni anglatib, xalqaro huquq va axloqiy me'yorlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Markaziy Osiyo tajribasi bu tamoyillarni mintaqaviy hamkorlikka integratsiya qilish zaruratini yaqqol ko'rsatdi. Natijada, barqaror suv boshqaruvi uchun kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov S.A. Transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishda ekologik ong va ma'naviy mas'uliyatning dolzarb masalalari. // O'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari. – 2022. – № 1/3. – B. 120-125. – https://uzjournals.edu.uz/nuu_xabarlari/

2. Karimova D.F. Markaziy Osiyoda suv diplomatiyasi va ekologik madaniyatni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy jihatlar. // Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Axborotnomasi. – 2023. – № 1. – B. 45-52. – https://uzjournals.edu.uz/uwed_bulletin/

3. Saidov B.T. Suv resurslaridan oqilona foydalanishda jamiyatning ekologik ongi va ma'naviy mas'uliyatini oshirish yo'llari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2021. – № 6. – B. 101-109. – <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/>

4. Yusupov A.M. Ekologik ta'lim va tarbiyada transchegaraviy suv muammolariga ma'naviy yondashuv. // O'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlar. Pedagogika seriyasi. – 2022. – № 4. – B. 88-93. – https://uzjournals.edu.uz/nuu_xabarlar/

5. Rajabov S.X. Transchegaraviy suv resurslari bo'yicha xalqaro hamkorlikning huquqiy va ma'naviy asoslari: O'zbekiston tajribasi. // Toshkent Davlat Yuridik Universiteti Xabarlar. – 2023. – № 3. – B. 55-62. – https://uzjournals.edu.uz/tsul_bulletin/

6. Mirzayev N.I. Suv resurslarini boshqarishda barqaror rivojlanish tamoyillari va ekologik ongning ahamiyati. Monografiya. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2020. – 280 b. – <https://fan-nashriyoti.uz/>